

Жульєтта АВАНЕСЯН
(Запоріжжя, Україна)

**Минувшина в уподобаннях
населення Степової України
кінця XIX ст.
(за матеріалами
«Екатеринославских
губернских ведомостей»)**

Періодична преса як специфічний вид історичних джерел, поєднуючи в собі одночасно документальні та нарративні матеріали, охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Більш динамічно та розгорнуто історичний розвиток тих чи інших регіонів, місцевостей, інституцій, установ, організацій – показують газети. Важливе місце серед них належить «Губернским ведомостям» – газетам офіційного спрямування, що будучи засновані ще в 30-х рр. XIX ст., започаткували таким чином місцеву газетну періодику¹. На території України «Губернские ведомости» існували в Волинській, Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Таврійській, Харківській, Херсонській та Чернігівській губерніях. Перший номер «Екатеринославских губернских ведомостей» (далі «ЕГВ») вийшов 7 січня 1838 р. [6, с.220]. Проіснувавши досить тривалий період (1838–1918 рр.), «ЕГВ» еволюціонували від газети-«дублера» публікацій центральної преси («Санкт-Петербургские ведомости», «Московские ведомости» «Правительственный вестник» та ін.), до видання, що відповідало рівню розвитку тогочасної журналістики, з цікавою програмою, матеріалами, що відображали історичний та сучасний стан розвитку Катеринославської губернії XIX ст. Розгляда-

---

¹ «Губернские ведомости», в тому числі і «ЕГВ», привертала увагу багатьох дослідників. Серед них особливо цікаві роботи Л. Бурмистрової [1, с.54-60; 2, с.52-69; 3, с.125-144; 4, с.61-64; 5], Г. Дейча [10], В. Бобкова [23] та А. Непомнячого [22, с.197-201; 23], в яких розглянуто питання створення, функціонування та використання матеріалів «губернских ведомостей» в дослідженні соціального, економічного, культурного, політичного життя губерній та окремих регіонів Російської імперії XVIII – початку XX ст., розкриваються інформативні можливості цих джерел.

ючи розвиток самої газети, можна виокремити три етапи, що якісно відрізнялися програмою публікацій. Перший етап охоплює 1838–1888 рр. Його характерними ознаками були поділ видання на офіційну та неофіційну частини, суттєва обмеженість тематики публікацій та обсягу матеріалів неофіційної частини, а також нечисленність кореспондентського штату. Другий етап розвитку часопису – з 1888 р. до початку ХХ ст. – ознаменувався переглядом цілей видання, відповідно до яких відбулось збільшення кореспондентського складу та реорганізації в структурі «ЕГВ», що відтепер друкували неофіційну частину окремим «зошитом», наповненим цікавими місцевими матеріалами на кшталт приватних газет. Третій період – початок ХХ ст. – 1918 р. – це повернення до початкової структури часопису, скорочення неофіційної частини до друку приватних оголошень та стану рахунків акціонерних компаній та товариств.

В цій статті ми розглянемо, як «Екатеринославские губернские ведомости» на початку другого періоду свого існування відображали проблематику та характер зацікавленості минувшино мешканців міста Катеринослава та губернії в кінці ХІХ ст.

«ЕГВ», на відміну від приватних видань, як і решта «губернских ведомостей», не мали можливості утримувати власний штат співробітників. Зазвичай кореспондентами газети були чиновники, вчителі, громадські діячі, пересічні мешканці Катеринославщини. З 1888 р. в кожному номері газета вміщувала запрошення надсилати свої спостереження та роздуми на адресу редакції з зазначенням точного адресата – редактора Ф. Преображенського [16, с.1]. Так «ведомости» співпрацювали з населенням Катеринославщини. Читацька аудиторія «ЕГВ» мала можливість впливати на структуру часопису, а саме на рубрики. Губернатор Катеринославської губернії князь Долгоруков, починаючи з 1884 р., постійно клопотав про зміну статусу «ЕГВ», розробив та представив нову програму неофіційної частини видання [25, л.11-13], яку однак не одразу затвердили. Лише в 1888 р. Головне Управління по справам друку та Міністерство внутрішніх справ дозволили розширити неофіційну частину, поставивши завдання, щоб офіційне видання не поступалося приватним змістовністю та оперативністю. Для цього намагалися створити сприятливі умови: залучити ширше коло кореспондентів, забезпечити ефективні методи швидкої передачі інформації. І перша з цих умов реалізовувалась в основному за рахунок власне читацької аудиторії видання. Таким чином, «Губернские ведомости» вирішували одразу декілька завдань: розширення штату співробітників, поповне-

ння джерел інформації, підтримка діалогу редакції з читачами, і, як результат, підвищення інтересу місцевих читачів до «ЕГВ». Прикладом співпраці редакції видання з читачами стала публікація в №3 неофіційної частини «ЕГВ» за 1888 р. статті пересічного мешканця губернії, в якій він звернувся до редакції з проханням друкувати в «Губернских ведомостях» статті про засідання міських дум та управ, волосних зборів та їх рішення, затвердження місцевих бюджетів, інформацію про вибори сільських посадових осіб, відомості про діяльність сільських шкіл та лікарень, – словом, інформувати своїх читачів про все, що стосується сільського та міського життя різних повітів Катеринославської губернії. При цьому автор статті зауважив, що такі публікації допомагали б вивченню свого рідного краю, його суспільного життя та потреб, що сприяло б їх своєчасному задоволюванню [11, с.3]. І вже з наступного номеру «ЕГВ» почали друкувати такі матеріали, запровадивши рубрику «Думские заседания».

Саме з 1888 р. співпраця редакції «ЕГВ» з місцевим населенням стала регулярною та невід'ємною частиною розвитку самого видання. Так, задумавши введення нових історичних рубрик, редактор видання Ф. Преображенський дбав не лише про їхню актуальність (а вони і справді відповідали зацікавленості місцевого населення), але й про залучення до роботи над ними мешканців губернії, сприяючи популяризації газети. Місцева інтелігенція: вчені, вчителі, лікарі, громадські діячі та чиновництво брали участь у створенні рубрик, які б відповідали професійній діяльності та інтересам. Мешканці губернії надсилали для публікації різноманітні спостереження та кореспонденції з повітів Катеринославщини.

Так, наприклад, завдяки участі в газеті місцевих вчених Д. Яворницького та Я. Новицького, в «ЕГВ» з'явилися публікації «Из церковной летописи», «Из недавнего прошлого», «К истории Запорожья», «Материалы для истории колонизации Новороссийского края», «Из истории народных преданий, поверий и рассказов», «Песни казацкого века» та багато інших матеріалів. За етнографічними розвідками редакція зверталась до сільських вчителів, які могли зібрати та записати від старожилів легенди про минуле, вірування, заклинання, обрядові пісні, повір'я [20, с.2]. В результаті співпраці з місцевим архітектором І. Шмаковим на сторінках видання публікувалися матеріали про становлення архітектурного вигляду сучасного Катеринослава [28, с.1; 29, с.1]. Друкувалися статті директора катеринославської гімназії (який виконував обов'язки цензора «ЕГВ») Д. Грахова, присвячені історії та сучасному

стану очолюваного ним навчального закладу [8, с.3; 9, с.4]. Сфера освіти стала однією з актуальних в культурному житті Катеринославщини завдяки реформі 1864 р. та діяльності земств, що мали неабиякий вплив на її розвиток (повсюдне відкриття значної кількості земських шкіл, затвердження нових програм для сільських шкіл, покращення умов та додаткове фінансування тощо). Співпраця з місцевими лікарями М. Ваклуловським, В. Скрильниковим, Голубовським та іншими забезпечувала висвітлення на сторінках «ЕГВ» цікавих матеріалів з медицини [26, с.4]. А лікар В. Скрильников навіть надав для публікації в неофіційній частині листування свого батька, адвоката І. Скрильникова, про історію Катеринослава. Редакція запевняла, що ці матеріали будуть цікаві всім читачам, оскільки вони охоплювали майже все XVIII ст. і містили маленькі історії про те, як ще юний Катеринослав здобував свій перший капітал і де той подівся [12–15, с.2–3].

Рубрика «Корреспонденции из поветов Екатеринославской губернии» наповнювалась матеріалами від мешканців кожного з повітів губернії. Вони «постачали» найрізноманітнішу інформацію для видання, замітки, нариси та есе, що зазвичай підписувались як-то «Театрал», «Обиватель», «Глядач», «Приїжджий». І тут не обходилося без екскурсів в історичне минуле тих питань, яких торкалися автори, що сприяло неабиякому успіху в читачів. Ще одним способом співпраці стало звичайне для сучасної періодичної преси явище – «листи до редакції», що іноді порушували серйозні питання суспільного характеру. Крім того, редакція при нагоді зверталась до населення з проханням написати статті, присвячені подіям з історії губернії або певним особам – видатним діячам Катеринославщини. Так, в №17 неофіційної частини «ЕГВ» за 1888 р. подано відомості про те, що невеличкий гурток любителів рідної літератури збирався відслужити панахиду за видатним катеринославським белетристом, автором «Губернского карнавала» та «Откупного дела» В. Єлагіним в 25-ту річницю від дня його смерті, і редакція «ЕГВ» просить написати статтю, присвячену цьому літератору та громадському діячу [21, с.2], який свого часу був членом клубу “Пиквигов”, що об’єднував представників прогресивної частини дворянської і різночинської інтелігенції краю, які виступали з позицій гуманізму та християнської моралі, піддаючи критиці місцеву бюрократію, чиновництво та кріпосництво [19, с.4-5].

Зацікавленість населення Катеринославщини минувшиною тісно пов’язана з історичною ситуацією в регіоні другої половини XIX ст. та рівнем розвитку тогочасної історичної науки. На сторінках видання

лише за 1888 р. надруковано 100 публікацій з історії краю, що складає 36,2% від загальної кількості статей, вміщених в неофіційній частині «ЕГВ» за цей рік (до уваги беруться лише статті та рівноцінні їм публікації (276). Цей доволі високий відсоток свідчить про значний інтерес населення краю до власного історичного поступу, що є характерним для суспільства другої половини XIX ст., коли археологічні розшуки, збирання старожитностей та етнографічна діяльність в краї стали визначальними напрямками роботи для істориків. В XIX ст. з'являються перші історико-етнографічні, географічні та археологічні товариства, діяльність яких зумовила відкриття перших музеїв, в тому числі і на території Катеринославської губернії. «ЕГВ» публікували матеріали з історії краю, намагаючись задовольнити зростаючий інтерес місцевого населення до подібної інформації.

Статті з історії, що друкували «ЕГВ», можна згрупувати за тематичним принципом: 1) матеріали з загальної історії та археології краю (історія міста Катеринослава, Катеринославської губернії, запорізького козацтва, археологічні розвідки (28 публікацій); 2) з історії культури краю (включаючи матеріали з історії вірувань, обрядовості, легенд та повір'їв регіону – 19 публікацій, освіти – 13, релігії – 12, музеїв, живопису, архітектури та літератури – 6, медицини – 2); 3) з історії економічного розвитку регіону (9 публікацій); 4) з історії суспільного життя краю (9 публікацій); 5) статті про видатних діячів Катеринославщини (2 публікації).

З розглянутих матеріалів найбільша кількість припадає на історію запорізького козацтва, військову та політичну діяльність, побут та духовний світ козаків. В народній пам'яті ще залишалися ті недалекі часи, коли запорізьке козацтво брало участь у військових походах, захищало території південної України від турків. Традиції усної історії передавали та зберігали легенди та пісні про козацьку епоху, про знамениті битви, тому не дивно, що дана тематика стала однією з найбільш цікавих для провінційного катеринославського читача. Підвищенню інтересу до неї сприяли також роботи з виявлення та залучення до наукового обігу нових писемних та речових джерел з історії козацтва, знайдені історико-етнографічними та археологічними розвідками, які проводились історико-краєзнавчими, географічними та археологічними товариствами, що діяли в другій половині XIX ст., та дослідницька діяльність істориків краю Д. Яворницького та Я. Новицького, які активно публікували свої праці на сторінках «ЕГВ». Інші матеріали з історії, які стосувалися безпосередньо міста Катеринослава та губернії

в цілому, не мали такого попиту катеринославської громади, а статті, що публікували «ЕГВ», скоріше відповідали меті газети зібрати для майбутніх дослідників краю всі бібліографічні матеріали про нього, як зазначалось в самому виданні.

Інтерес населення Катеринославщини до історії освіти в регіоні був викликаний реформуванням даної сфери та активною позицією земств та громадських діячів краю стосовно даного питання, а зацікавленість історією духовного життя краю тісно пов'язана зі святкуванням визначної дати 900-ліття хрещення Русі. Особливий інтерес становлять дослідження Я. Новицького в рубриці «Из церковной летописи», де він публікував джерела з історії церкви, знайдені ним в архіві Покровського собору в Олександрівську. Редакція, започатковуючи цю рубрику, мала на меті представити читачам публікації з історії Катеринославської духовної семінарії, духовної консисторії та архієрейського дому [17, с.3].

Реформи другої половини XIX ст. призвели до суттєвого похвалення економічного життя Катеринославщини в 1870–1880-х рр. та втягнення регіону в промисловий “бум”, каталізатором якого стали відкриття на Криворіжжі високоякісних залізних руд, величезних родовищ вугілля – на Донбасі та введення в експлуатацію Катерининської (Лозово-Севастопольської), Харківсько-Миколаївської та Курсько-Харківсько-Азовської залізниць [27, с.61-251]. В наслідок цього за декілька років Придніпров'я перетворилося на основний вугільно-металургійний регіон Російської імперії, провідний центр базових галузей важкої промисловості – гірничої, металургійної, машинобудівної, паливної та хімічної, чому також сприяли налагоджені транспортні вантажні перевезення Дніпром. Іншим результатом реформ 1860 – 1870-х рр. стала поступова руйнація натурального господарства та перехід господарської діяльності краю до капіталістичного підприємництва. Всі ці перетворення активізували суспільне життя Катеринославщини, що знайшло вияв у розвитку установ земського і міського самоврядування, громадської активності [7, с.342-344].

За цих умов увага жителів губернії зосереджується на історичному розвитку економічної та соціальної сфер регіону. Потребу населення в такого роду інформації намагалися задовольнити «ЕГВ», але це їм не завжди вдавалося через специфіку самого видання. Значення і характер «губернских ведомостей» чітко визначалися законом, а за самими виданнями відбувалось постійне спостереження: крім загального і обов'язкового цензурування неофіційної частини, «губернские ведомости» підлягали перевіркам з боку Головного управління зі справ друку

та Міністерства внутрішніх справ, які мали не допускати до публікації в цих місцевих офіційних органах «неудобных статей» [24, л.21а].

Проблематика та характер зацікавленості населення Катеринославщини минушиною в більшості випадків визначались тими історичними умовами, які формувалися в регіоні та по всій Російській імперії, в меншій мірі – розвитком наук, літератури та мистецтва. При цьому публікації «ЕГВ» охоплюють значний обсяг матеріалів з історії політичного, економічного, соціального та культурного життя Катеринославщини XVIII – початку XIX ст. і, маючи вагомий інформаційний потенціал, можуть бути включені до основної джерельної бази з вивчення широкого кола питань.

Джерела та література

1. *Бурмистрова Л.П.* «Губернские ведомости» как исторический источник для изучения культурной жизни российской провинции конца 50-х – начала 60-х годов XIX века // Сборник аспирантских работ. Гуманитарные науки. – Казань: Издательство Казанского университета, 1966.

2. *Бурмистрова Л.П.* «Губернские ведомости» как исторический источник для изучения материального положения разночинцев в эпоху падения крепостного права // Сборник аспирантских работ (1964). История и право. – Казань: Издательство Казанского университета, 1965.

3. *Бурмистрова Л.П.* Использование «губернских ведомостей» на страницах «Современника» и «Колокола» в эпоху падения крепостного права // Очерки истории народов Поволжья и Приуралья. Вып.1. – Казань: Издательство Казанского университета, 1967.

4. *Бурмистрова Л.П.* Крестьянский вопрос в губернских ведомостях (1858-1860 гг.) // Вопросы истории, филологии и педагогики. Вып.2. – Казань: Издательство Казанского университета, 1967.

5. *Бурмистрова Л.П.* Провинциальная газета в эпоху русских просветителей («Губернские ведомости» Поволжья и Урала 1840 – 1850 гг.). – Казань: Издательство Казанского университета, 1985. – 139 с.

6. *Владимиров М.* Первое столетие г. Екатеринослава (Материалы для исторического очерка). – Екатеринослав, 1887.

7. *Герасименко Г.А.* Земское самоуправление в России. – М.: Наука, 1990. – 425 с.

8. *Грахов Д.* Краткое историко-статистическое обозрение Екатеринославской гимназии // ЕГВ. – 1888. – №6.

9. *Грахов Д.* Статистико-географическое описание Екатеринославской губернии // ЕГВ. – 1888. – № 6.

10. *Дейч Г.М.* Губернские ведомости как исторический источник // ВИД, т. IX. – Л.: Наука, 1978. – С.236-253.
11. Думские заседания // ЕГВ. – 1888. – №3.
12. *Егоров А.* Из бумаг И.М. Скрыльникова // ЕГВ. – 1888. – №21.
13. *Егоров А.* Из бумаг И.М. Скрыльникова // ЕГВ. – 1888. – №23.
14. *Егоров А.* Из бумаг И.М. Скрыльникова // ЕГВ. – 1888. – №30.
15. *Егоров А.* Из бумаг И.М. Скрыльникова // ЕГВ. – 1888. – №36.
16. ЕГВ. – 1888. – №1.
17. Из церковной летописи // ЕГВ. – 1888. – №21.
18. *Карагодин А.И.* История Запорожского края (1770-1917). – Запорожье: Липс, 2001. – 285 с.
19. Катеринославщина [WWW document]. / URL <http://www.dnipropetrovsk.iatp.org.ua/html>. – 2007. – 13 травня.
20. Местная хроника // ЕГВ. – 1888. – №3.
21. Местная хроника // ЕГВ. – 1888. – №17.
22. *Непомнящий А.* Газета «Таврические губернские ведомости» як джерело історичного краєзнавства Криму // Спеціальні галузі історичної науки: Збірник на пошану Марка Якововича Варшавчика. – К., 1999.
23. *Непомнящий А., Бобков В.* Вивчення російськомовної дорадянської періодичної преси Таврійської губернії у сучасному кримознавстві // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. і повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28-29 жовт. 2005 р. – Львів, 2005. – С. 207-212.
24. Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф.776. – Оп.3. – Спр. 372. О наблюдении за губернскими ведомостями.
25. РДІА. – Ф.776. – Оп.4. – Спр.310. Дело по изданию Екатеринославских губернских ведомостей.
26. *Скрыльников В.* К вопросу о древности применения глины в медицине и технике // ЕГВ. – 1888. – №86.
27. *Соловьева А.М.* Железнодорожный транспорт России во второй половине XIX в. – М.: Наука, 1975. – 460 с.
28. *Шмаков И.* Черепичные крыши // ЕГВ. – 1888. – №39.
29. *Шмаков И.* Черепичные крыши // ЕГВ. – 1888. – №40.

Джультта Аванесян (*Запоріжжя, Україна*) **Минувшина в уподобаннях населення Степової України кін. XIX ст. (за матеріалами «Екатеринославських губернських ведомостей»)**

Дана стаття присвячена дослідженню проблематики та характеру зацікавленості минувшиною мешканців міста Катеринослава та Катеринославської губернії кінця XIX ст., які відобразилися в публікаціях «Екатеринославських губернських ведомостей».

Джультета АВАНЕСЯН. Минувшина в уподобаннях населення ...

Ключові слова: Катеринославщина, місцева інтелігенція, преса, історичні рубрики

Джультета Аванесян (*Запорозжє, Україна*) **Старина в предпочтениях населения Степной Украины кон. XIX ст. (по материалам «Екатеринославских губернских ведомостей»)**

Статья посвящена исследованию проблематики и характера заинтересованности стариной жителей города Екатеринослава и Екатеринославской губернии конца XIX ст., которые отразились в публикациях «Екатеринославских губернских ведомостей».

Ключевые слова: Екатеринославщина, местная интеллигенция, преса, исторические рубрики

Dzhulietta Avanesian (*Zaporozhzhia, Ukraine*) **Old times are in the preferences of population of Steppe Ukraine, XIX c. (on materials of «Yekaterinoslavskiye Gubernskiye Vedomosti»)**

The article is devoted to research of problems and character of the personal interest by old times of habitants of city Katerynoslav and Katerinoslav province of end of the XIX c., which was reflected in the publications of «Yekaterinoslavskiye Gubernskiye Vedomosti».

Key words: Katerynoslavshchyna, local intelligentsia, press, historical headings